

HARBIY TA'LIM JARAYONIDA KURSANTLARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVINI TA'MINLOVCHI DIDAKTIK VOSITALAR

Shomirzaev Shavkat Tursunovich

Navoiy davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Ilmiy rahbar: Narzikulova Dilnoza Xashimjanovna,
pedagogika fanlari doktori, professor

Annotatsiya. Mazkur kengaytirilgan tezisda harbiy ta'lim jarayonida kursantlarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda didaktik vositalarning o'rni va pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Harbiy ta'lim muhitida kursantning yangi tartib, xizmat intizomi, jamoaviy hayot, kasbiy talablar va shaxslararo munosabatlar tizimiga muvaffaqiyatli kirib borishi faqat tashkiliy ishlar yoki tarbiyaviy tadbirlar bilan cheklanmaydi. Bu jarayonda o'quv materiallari, ko'rgazmali vositalar, elektron resurslar, vaziyatli kartalar, diagnostik varaqalar, yo'riqnomalar, refleksiv kundaliklar, baholash mezonlari va simulyatsion vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. Tezisda didaktik vositalar kursantlarning harbiy-pedagogik muhitni anglashiga, jamoaviy faoliyatga kirishishiga, o'zini baholashiga va ijtimoiy-kasbiy tajriba egallashiga xizmat qiluvchi pedagogik resurs sifatida yoritiladi.

Kalit so'zlar: kursant, harbiy ta'lim, ijtimoiy moslashuv, didaktik vosita, o'quv material, ko'rgazmali resurs, elektron platforma, vaziyatli karta, refleksiv kundalik, harbiy-pedagogik muhit.

Zamonaviy harbiy ta'lim tizimida kursantlarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayoni nafaqat bilim berish, balki ularni yangi ijtimoiy-harbiy muhitga maqsadli yo'naltirish bilan ham uzviy bog'liqdir. Harbiy ta'lim muassasasiga kirgan kursant qisqa vaqt ichida yangi kun tartibi, xizmat munosabatlari, harbiy intizom, jamoaviy javobgarlik, komandir va pedagoglar talablariga moslashishi zarur bo'ladi. Bu jarayonning samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim-tarbiya jarayonida qanday pedagogik resurslardan foydalanilishiga bog'liq.

Didaktik vosita deganda ta'lim-tarbiya maqsadiga erishishga yordam beruvchi o'quv, ko'rgazmali, texnik, elektron, tashkiliy, diagnostik va amaliy materiallar tushuniladi. Harbiy ta'lim jarayonida bunday vositalar kursantga nazariy bilimni o'zlashtirish, real xizmat vaziyatlarini tushunish, jamoaviy harakat tartibini anglash, o'z xatti-harakatini baholash va kasbiy muhitga moslashishda yordam beradi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, harbiy ta'limda kursantlarning ijtimoiy moslashuvi ko'pincha tarbiyaviy ishlar, komandirlar nazorati va jamoaviy faoliyat orqali izohlanadi. Biroq bu jarayonda didaktik vositalarning moslashtiruvchi

imkoniyatlari yetarlicha ochib berilmasa, pedagogik ta'sir bir tomonlama bo'lib qolishi mumkin. Shu sababli kursantlarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda didaktik vositalarni tizimli tanlash, ularning mazmunini harbiy-pedagogik vazifalarga moslashtirish va amaliy jarayonda samarali qo'llash muhim ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Harbiy ta'lim jarayonida kursantlarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlovchi vositalar ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, pedagogik ta'sirni kuchaytirish, kursantlarning faolligini qo'llab-quvvatlash, ularning yangi ijtimoiy-harbiy muhitga moslashuv darajasini aniqlash va zarur pedagogik tuzatishlar kiritishga xizmat qiladi. Pedagogik vositalar shakl va metodlardan farqli ravishda bevosita ta'sirni amalga oshirishda foydalaniladigan didaktik, texnik, axborot, diagnostik, amaliy va refleksiv resurslar majmuini tashkil etadi.

Kursantlarning ijtimoiy moslashuvi murakkab va bosqichma-bosqich kechadigan jarayon bo'lganligi sababli uni faqat og'zaki tushuntirish yoki tarbiyaviy suhbatlar orqali tashkil etish yetarli emas. Mazkur jarayonda o'quv-uslubiy materiallar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia vositalari, diagnostik materiallar, modellastirish vositalari, refleksiv topshiriqlar hamda normativ-huquqiy manbalardan tizimli foydalanish talab etiladi. Ushbu vositalar kursantning yangi muhitni anglashiga, harbiy jamoaga qo'shilishiga, xizmat intizomi va ijtimoiy rollarni qabul qilishiga, o'z faoliyatini tahlil qilishiga va ijtimoiy-kasbiy rivojlanishini boshqarishiga yordam beradi.

Birinchidan, didaktik vositalar kursantlarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda asosiy o'quv-uslubiy resurslar sifatida namoyon bo'ladi. Ularga o'quv qo'llanmalar, tarqatma materiallar, vaziyatli topshiriqlar, savolnomalar, testlar, yo'riqnomalar, metodik ko'rsatmalar, baholash mezonlari va mustaqil ish topshiriqlari kiradi. Ushbu vositalar yordamida kursantlar harbiy ta'lim muhitining mazmunini, o'quv-xizmat faoliyatiga qo'yiladigan talablarni, jamoaviy munosabatlar qoidalarini va o'z ijtimoiy rolini chuqurroq anglaydilar.

Didaktik vositalarning ahamiyati shundaki, ular kursantlarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. Masalan, vaziyatli topshiriqlar orqali kursantlar harbiy jamoada yuzaga keladigan muloqot, intizom, mas'uliyat, nizoli holat yoki moslashuvdagi qiyinchiliklarni tahlil qilishga o'rganadilar. Savolnoma va testlar esa kursantlarning o'z bilimini tekshirishi, yangi muhit talablarini qanchalik anglaganini baholashi hamda o'z ustida ishlash yo'nalishlarini aniqlashiga yordam beradi.

Ikkinchidan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kursantlarning ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlashda zamonaviy pedagogik vosita sifatida alohida

ahamiyat kasb etadi. Elektron ta'lim platformalari, multimedia taqdimotlari, videodarslar, interaktiv topshiriqlar, onlayn testlar, elektron baholash tizimlari va masofaviy ta'lim elementlari kursantlarning bilim olish jarayonini individuallashtirish, ularning mustaqil ishlash imkoniyatlarini kengaytirish va o'quv materiallarini qayta o'zlashtirishiga sharoit yaratadi.

Axborot-kommunikatsiya vositalari kursantlarning moslashuv jarayonida ayniqsa muhimdir, chunki ular pedagogik ta'sirni tezkor, ko'rgazmali va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi. Masalan, elektron platformalarda joylashtirilgan yo'riqnomalar, harbiy ta'lim muassasasining ichki tartib-qoidalari, xizmatga oid ma'lumotlar, amaliy topshiriqlar va o'z-o'zini baholash materiallari kursantning mustaqil ravishda yangi muhitga moslashishiga yordam beradi. Bu esa kursantda o'zini boshqarish, mustaqil qaror qabul qilish va shaxsiy mas'uliyatni his etish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Uchinchi, multimedia vositalari kursantlarda harbiy-pedagogik vaziyatlarni vizual idrok etish, tahlil qilish va ularga nisbatan to'g'ri munosabat bildirish ko'nikmalarini shakllantirishda samarali hisoblanadi. Videolavhalar, slaydli taqdimotlar, interaktiv xaritalar, animatsion materiallar, infografikalar va virtual ko'rgazmali materiallar kursantlarga murakkab ijtimoiy-harbiy vaziyatlarni tushunarli va ta'sirchan tarzda yetkazish imkonini beradi.

Masalan, xizmat jarayonida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlar, harbiy intizomga oid holatlar, komandir va kursant o'rtasidagi muloqot madaniyati, jamoada kelishmovchiliklarni hal etish yoki yangi kursantning jamoaga kirishish jarayoni aks etgan videolavhalar kursantlarda real vaziyatga yaqin tasavvur hosil qiladi. Bunday vositalar yordamida kursant nafaqat vaziyatni kuzatadi, balki uni tahlil qiladi, xatti-harakatlarning ijtimoiy-pedagogik oqibatlarini anglaydi va maqbul yechimlarni izlashga yo'naltiriladi.

To'rtinchi, diagnostik vositalar kursantlarning ijtimoiy moslashuv darajasini aniqlash, ularning muloqot faolligi, motivatsiyasi, jamoaga kirishish holati, psixologik barqarorligi, ijtimoiy faolligi va o'zini baholash ko'nikmalarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Bunday vositalarga so'rovnomalar, kuzatish varaqalari, baholash mezonlari, refleksiv kundaliklar, sotsiometrik metodikalar, psixologik-pedagogik testlar va individual suhbat varaqalari kiradi.

Diagnostik vositalar yordamida pedagog yoki komandir kursantning moslashuv jarayonidagi real holatini aniqlaydi. Masalan, kursantning jamoaga qo'shilish darajasi, kursdoshlar bilan munosabati, xizmat topshiriqlariga munosabati, intizomga rioya qilishi, o'ziga bo'lgan ishonchi va emotsional barqarorligi baholanadi. Diagnostika

natijalari asosida kursantlarga individual yondashuv belgilanadi, moslashuvdagi qiyinchiliklar aniqlanadi va pedagogik yordam choralari ishlab chiqiladi.

Beshinchidan, harbiy-pedagogik vaziyatlarni modellashtirish vositalari kursantlarning amaliy tayyorgarligini oshirish va real xizmat sharoitiga yaqinlashtirilgan vaziyatlarda harakat qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday vositalar tarkibiga rolli o'yinlar, simulyatsion topshiriqlar, vaziyatli ssenariylar, amaliy mashqlar, xizmatga oid holatlarni modellashtirish va trening elementlari kiradi.

Oltinchidan, refleksiv vositalar kursantlarning o'z-o'zini tahlil qilish, o'z faoliyatiga baho berish, ijtimoiy moslashuv jarayonidagi shaxsiy rivojlanishini anglash va kelgusi faoliyatini rejalashtirishiga yordam beradi. Refleksiv kundalik, o'z-o'zini baholash varaqalari, yozma tahlillar, "Men bugun nimani o'rgandim?", "Jamoada o'zimni qanday tutdim?", "Qanday qiyinchilikka duch keldim va uni qanday yengdim?", "Kelgusida nimani yaxshilashim kerak?" kabi savollar asosida tashkil etilgan topshiriqlar kursantning ichki o'sishini ta'minlaydi.

Refleksiv vositalarning pedagogik ahamiyati shundaki, ular kursantni o'z rivojlanish jarayonining faol subyekti sifatida shakllantiradi. Kursant o'z xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali jamoaga qo'shilish darajasini, muloqotdagi kuchli va zaif tomonlarini, intizomiy mas'uliyatini hamda shaxsiy o'sish ehtiyojlarini anglaydi. Bu esa ijtimoiy moslashuv jarayonini ongli, maqsadli va boshqariladigan pedagogik jarayonga aylantiradi.

Yettinchidan, normativ-huquqiy vositalar ham kursantlarning ijtimoiy moslashuvda muhim o'rin tutadi. Harbiy nizomlar, ichki tartib-qoidalar, yo'riqnomalar, xizmat majburiyatlari, harbiy qasamyod mazmuni va ta'lim muassasasining rasmiy talablari kursantlarning harbiy muhitni anglashida asosiy tayanch vosita hisoblanadi. Ushbu vositalar orqali kursant harbiy jamoada qanday xatti-harakat maqbul ekani, xizmat munosabatlari qanday tartibga solinishi, komandir va kursant o'rtasidagi munosabatlar qanday me'yorlarga asoslanishi hamda shaxsiy mas'uliyat chegaralarini tushunib boradi.

Sakkizinchidan, ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash vositalari kursantlarning emotsional barqarorligi, jamoaga qo'shilish jarayoni, kommunikativ faolligi va shaxsiy qiyinchiliklarni yengishida muhim ahamiyatga ega. Bunday vositalarga psixologik maslahat, trening materiallari, muloqot kartalari, konfliktli vaziyatlarni tahlil qilish varaqalari, motivatsion topshiriqlar va moslashuv dasturlari kiradi. Ular kursantda o'ziga ishonch, ijobiy motivatsiya, stressga barqarorlik va konstruktiv muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shunday qilib, kursantlarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlovchi vositalar pedagogik jarayonning amaliy, didaktik, axborot, diagnostik va tarbiyaviy jihatdan ta'minlanishiga xizmat qiladi. Didaktik vositalar kursantlarning o'quv va ijtimoiy tajribasini boyitsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va multimedia vositalari moslashuv jarayonini ko'rgazmali, interaktiv va individuallashtirilgan shaklda tashkil etishga yordam beradi. Diagnostik vositalar kursantlarning moslashuv darajasini aniqlash imkonini bersa, modellashtirish vositalari ularni real xizmat vaziyatlariga tayyorlaydi. Refleksiv vositalar kursantlarning o'zini o'zi anglashini rivojlantiradi, normativ-huquqiy va ijtimoiy-psixologik vositalar esa ularning harbiy jamoaga ongli, barqaror va mas'uliyatli tarzda moslashuvini ta'minlaydi. Shu bois harbiy ta'lim jarayonida mazkur vositalardan tizimli va maqsadli foydalanish kursantlarning ijtimoiy moslashuvini samarali tashkil etishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: o'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.
2. Андреева Г.М. Актуальные проблемы социальной психологии. – Москва: МГУ, 1988. – 109 с.
3. To'xtaxo'jayeva M.X., Nishonova S., Hasanboyev J., Usmonboyeva M., Madiyarova S., Qoldibekova A., Nishonova N., Sayidahmedov N. Pedagogika: pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
4. Mavlonova R.A., To'rayeva O., Xoliqberdiyev K.M. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2001.
5. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.
6. Мудрик А.В. Социально-педагогические проблемы социализации: монография. – Москва, 2016.
7. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – Москва: Педагогика, 1980.
8. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – Москва: Педагогика, 1981.